

uniformstukken, de uitrusting en bewapening te zien. Kaartjes, tijdbalken en tabellen vertellen hun eigen verhaal. De hoofdrolspelers krijgen in een kadertje met foto een korte beschrijving. Datzelfde gebeurt met onderwerpen als 'U-boten', 'Het camoufleren van schepen', 'Gasaanvallen' en 'Het effect van de oorlog op de vrouwelijke bevolking'. Zo is in het kadertje 'Transporten en Rantsoenen' niet alleen te lezen hoe de rantsoenering in de verschillende landen geregeld was, maar zijn ook afbeeldingen van Franse vrouwen in de rij voor een winkel, Franse en Duitse bonkaarten en propagandaposters waarin opgeroepen wordt vooral zuinig te zijn met voedsel, te zien. Het hele boek staat vol met dit soort afbeeldingen en daarom verdient het niet alleen een plaats in de bibliotheek van de Eerste Wereldoorlog, maar ook in onze eigen boekenkast.

Hans Pols

REGEN, MODDER EN BLOED

Lynn Macdonald, *Passendale 1917* (Anthos/Manteau, Amsterdam 2004), 277 blz., € 22,93.

Als gevolg van de groeiende belangstelling voor de Eerste Wereldoorlog is na *Somme 1916* nu ook Lynn Macdonalds *They Called it Passchendaele* (1978!) vertaald.

Wie op zoek is naar een strategische verhandeling over de derde slag om Ieper (augustus- november 1917), ook wel de slag om Passendale genoemd, doet er verstandig aan een ander boek te kiezen. Macdonald richt zich op het soldatenleven tijdens deze dramatische veldtocht. In dit boek staan regen, modder en bloed centraal, temidden van krankzinnige stormlopen en ongenadige beschietingen waar heldhaftigheid van soldaten en stompzinnigheid van legerleiders aan de orde van de dag zijn. Mouterij, shell-shock, gifgas, tanks en zeppelins komen aan bod in deze zeer gedetailleerde beschrijving van de slag om Passendale. Bij de verovering of het verlies van elk bosje, zandpaadje, greppel, loopgraaf of heuveltje wordt uitvoerig stilgestaan.

Macdonald kan zich dat permitteren omdat elke (kleine) gebeurtenis uit de slag een eigen stem en gezicht heeft gekregen. Zij citeert tientallen Britse (en Brits-koloniale) oud-strijders die zij in de jaren zeventig van de vorige eeuw interviewde en brengt daarmee de geschiedenis tot leven.

Die gedetailleerdheid werkt enerzijds vertragend voor wie snel wil weten wat er allemaal gebeurde, anderzijds geeft het een boeiend inzicht in de angst en onzekerheid, de boosheid en de gelatenheid waar deze jonge mannen dagelijks mee te maken hadden. Als lezer werd ik daardoor meegezogen in de verschrikkingen die zij ondergingen. Hun messcherpe observaties zijn veelzeggend. Tweede luitenant H.L.Birks, Tank Corps:

'De saillant was een groot fiasco. Ik kan niet bedenken waarom de paar leidinggevende officieren met hersens die daar waren, het maar lieten doorgaan. Ze hielpen er de Fransen mee natuurlijk, daar zat het hem in. Je weet niet wat de hogere strategie was. Maar vanuit tactisch oogpunt was het gewoon moord. Je had het Kanaal IJzer-Ieper en als je dat overstak, ging je je heel naar voelen. Je zou bijna alle hoop laten varen. En als je dan verderop kwam, kwam die afschuwelijke stank van de dood op je af. Je kon de dood echt ruiken.'

Het was zo'n gruwelijke verwoesting. Ik liep gewoon te huilen toen ik de saillant binnenkwam.'

Naast de ruime aandacht voor de persoonlijke ervaringen van de soldaten beschrijft Macdonald kort de spanning die er in de zomer van 1917 was tussen de Britse politici en de legerleiding. Premier Lloyd George wilde dat de Britse troepen Vlaanderen zouden opgeven om Italië te gaan steunen, terwijl generaal Haig's mensenverslindende tactiek was afgestemd op uitputting van de Duitse legers om daarna de Belgische badplaatsen te heroveren. Hierdoor zouden de Duitsers hun U-bootbases kwijtraken. Haig negeert de aanbevelingen van zijn eigen stafofficieren en blijft hameren op de verovering, tegen elke prijs, van Passendale. Sergeant T.Berry, The Rifle Brigade:

'We hoorden geschreeuw uit een krater die iets verderop lag. Ik ging er met twee anderen heen om te kijken en daar zat een knaap van de 8^e Suffolk tot aan zijn schouders in. We maakten een ketting en probeerden hem te bereiken, maar dat lukte niet. Hij zat te ver weg; hoe harder we trokken en hoe meer hij zijn best deed, des te verder leek hij weg te zakken. Hij gleed geleidelijk dieper het water in. Hij smeekte ons hem dood te schieten. Maar we konden hem niet doodschieten. Wie kon hem nou doodschieten? We bleven bij hem en keken hoe hij in de modder verdween. En zo stierf hij. Er moeten daar wel duizenden in de modder zijn gestorven.'

Begin november slagen de Britten erin, tegen een krankzinnig hoge prijs in mensenlevens, het dorp en de heuvelrug te veroveren. In het voorjaar van 1918 werd het, na een 'strategische terugtocht' en zonder een schot gelost te hebben, weer prijs gegeven aan de Duitsers. Er waren inmiddels andere prioriteiten gesteld door de Britse legerleiding ...

Passendale 1917 is een meeslepend boek van een uiterst wrede slag. Het wordt gedragen door de persoonlijke herinneringen van de 'lucky ones', de soldaten die de 'Hel van Passendale' overleefden.

Huib Oattes

DAGBOEK

De oorlogsbrieven van Unteroffizier Carl Heller. Geschreven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bewerkt, ingeleid en van annotaties voorzien door J.H.J. Andriessen (Aspekt: Soesterberg 2003), 234 blz., € 25,-.

Carl Heller vertrok in 1915 vanuit Nederland naar Duitsland om daar zijn militaire dienstplicht als Duitser te vervullen. Na drie maanden exercitie was het moment gekomen dat Heller zwaar bepakt en vaarwel gewuifd door een hele menigte burgers naar het front vertrok. Zijn eerste gevechten zijn in de Argonne-sector en daar is hij ook begonnen met een dagboek waarvan de publicatie *De oorlogsbrieven van Unteroffizier Carl Heller* het product is.

J.H.J. Andriessen heeft het dagboek bewerkt, en elk hoofdstuk voorzien van de geschiedenis van Hellers divisie en aangevuld met relevante foto's en kaarten.

De divisiegeschiedenis geeft in groter verband aan hoeveel verliezen er zijn geleden en welke aanvallen zijn uitgevoerd en is tevens een bewijs voor de authenticiteit van Heller's verhaal.

Heller bleef geen enkel lijdens bespaard. Onderweg naar het front aan de Marne werd zijn divisie getroffen door granaten: nog maar van een van de kleinere kalibers die gebruikt werden. Een kameraad was door de granaatslag onder een lorrie gekomen en zijn onderlijf was verbrijzeld. Dit was maar een voorproefje van wat Heller te zien zou krijgen, want er zouden in zijn sector zware verliezen geleden worden.

Hij beschrijft zeer gedetailleerd het leven aan het front, hoe weerloos hij is tegen de vijandelijke artillerie, hoe bang hij is om levend begraven te worden bij granaatslagen en hoe mensen al hun vernuft inzetten om elkaar te doden. De strijdende partijen ondergroeven elkaars stellingen om ze dan vervolgens op te blazen, zodat er hele happen uit het front werden geslagen. In Argonne maakte hij kennis met misschien wel een van de meest onmenselijke wapens: gifgas. Allereerst werd er lacherig gedaan over de granaten die om hem heen ploften en witte rook produceerden, vertelt hij, maar dit veranderde al gauw in paniek. De soldaten hadden nog geen gasmasker om zich te beschermen.

Naast al die onmenselijkheid beschrijft Heller ook wat er aan menselijkheid bestond. Zo waarschuwen de strijdende partijen elkaar voor de dodelijke mortiergranaten en werd er voedsel geruild tussen de vijandelijke kampen. Kameraadschap was vanzelfsprekend en iedereen vervulde zijn plicht en voerde bevelen uit zonder te morren.

Aan iedereen die geïnteresseerd is in het leven van een frontsoldaat, kan ik dit boek aanbevelen. De beschrijvingen zijn soms pijnlijk gedetailleerd en geven duidelijk weer hoe er gevochten werd. Wat mij vooral verbaasde, waren de lichamelijke ontberingen die de soldaten moesten doorstaan. De loopgraven waren vaak gevuld met water waarin lijken dreven en ratten waren er heel gewoon. Voortdurend moest er gewerkt worden om de loopgraven operationeel te houden en dat onder aanhoudende artillerie beschietingen. Mensen, die een nieuwe *Im Westen nichts Neues* verwachten, moet ik teleurstellen. De verschrikkingen, hoe gruwelijk ze ook zijn, maken niet genoeg indruk, wat misschien te wijten is aan de weinig persoonlijke stijl van schrijven. Men krijgt weinig informatie over de psyche van de hoofdpersoon en zijn gevoelens. Mist hij zijn familie, zijn geliefde? Hoe ziet hij de toekomst? Ook wordt er weinig ingegaan op de relaties tussen de soldaten onderling, wat belangrijk is om wat meer kleur aan het verhaal te geven. Maar voor het overige het lezen zeker waard.

Youri van der Drift

WHY THE WORLD WENT TO WAR

Niall Ferguson, 1914: Why the World Went to War (Penguin Books, London 2005) 56 blz., € 2,50.

Vanwege het zeventig-jarig bestaan van de Penguin pocket heeft de uitgever van zeventig veelgevraagde titels een verkorte versie doen verschijnen voor het kleine bedragje van 2,50 euro. In de grotere boekhandels is wel een display met wat titels te vinden. Alle zeventig vast niet, ook niet bij Paagman op de Frederik Hendriklaan in Den Haag waar toch nog zo'n dertig jaar geleden echt alles aanwezig was. Ook de dikste pocket van allen, de lijst van verschenen boeken in de reeks. Dat was toen dé importeur en altijd een omweggetje waard bij bezoek aan het strand.

Voor geschiedenis zijn er prima boeken bij. In verband met dit themanummer is het aanschaffen van de ingekorte Ferguson aan te raden. Het boek behandelt de diplomatieke geschiedenis van het uitbreken van de oorlog. De handelingen en de achterliggende overwegingen van de betrokken politici worden duidelijk uiteengezet. Er wordt ingegaan op nog aanwezige vredesgevoelens, bijvoorbeeld bij Wilhelm II en op de 'what if ...?'-vraag naar de Britse inmenging. Wat zou er gebeurd zijn als de Britten neutraal gebleven waren? De auteur laat zien dat daar de mogelijkheid toe bestond, maar niet werd aangegrepen. In het parlement waren alleen de haviken te horen, zoals de minister van Buitenlandse Zaken: 'If we are engaged in War, we shall suffer but little more than we shall suffer even if we stand aside'.

Met zijn boek, dat in 1998 verscheen, vertolkte Ferguson een nieuwe visie op het uitbreken van WO II en de schuld-vraag. Dit beknopte boekje laat heel duidelijk zien waarom.

Tineke Bogaerts

NIET ALLEEN MAAR KOMISCH ...

Blackadder, dvd-box met de vier 'historische' series € 50,-, losse series € 15,-.

Rowan Atkinson hoeft natuurlijk niet aanbevolen te worden. Zijn afleveringen over de Middeleeuwen, de tijd van Elizabeth I (queenie), de Georges, zijn bekend en geliefd. Maar nog meer aansprekend zijn de afleveringen over de Eerste Wereldoorlog. De loopgraven, verhoudingen tussen officieren

en soldaten, de manier van vechten, je komt het allemaal tegen.

Om er een beetje in te komen, zouden leerlingen meer dan één aflevering moeten zien. Het zijn immers telkens dezelfde personen die belangrijk zijn en de situatie kunnen ze met wat kennis van zaken steeds beter inschatten. Dan zijn ze beter voorbereid voor de laatste aflevering: 'Over the top'. Als je weet waar het naartoe gaat is daar echt niet veel komisch meer aan ...

Tineke Bogaerts